

УДК 159.59.343.

Лариса Олександрівна ШЕВЧЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6117-9134>

ОСОБЛИВОСТІ РЕФЛЕКСІЇ ЖІНОК-ЗЛОЧИННИЦЬ

Розглянуто особливості особистісної рефлексії жінок-злочинниць, які вчинили корисливі та насильницькі злочини. Високорозвинена рефлексивність притаманна чверті вибірки жінок, які вчинили корисливі злочини, вони частіше схильні, на відміну від жінок, які скоїли насильницькі злочини, до ситуативної рефлексії. Натомість у групі жінок, що вчинили насильницькі злочини, частіше проявляється низький рівень рефлексивності. Виявлено, що середній рівень розвитку рефлексивності однаково виражений у більшості злочинниць вибірки.

Ключові слова: рефлексивність, жінки-злочинниці, ситуативна рефлексія, ретроспективна рефлексія.

У сучасній психології недостатня розробленість тематики особистісної рефлексії не дає можливість всебічно оцінити організацію та прояви цього феномена. Науковці вивчають рефлексію як процес, значущий для саморегуляції (А. Карпов), як здатність до самопізнання та спроможності побудови власної особистості (Л. Божович, В. Драгунова, Д. Фельдштейн), як активне мобілізуюче відношення до себе та умов своєї життєдіяльності (Д. Леонтьев, Т. Комар). В. Слободчиков та Е. Ісаєв відмічають, що рефлексивна свідомість виступає межею, яка відділяє людину від тварин. Завдяки рефлексії у людини виникає внутрішнє життя і з'являється здатність керувати своїми станами і потягами – свобода вибору. Людина стає суб'єктом – господарем, керівником, автором свого життя [1], тож в різних життєвих ситуаціях обирає ту чи іншу поведінку. Кримінальна поведінка жінок детермінована різними чинниками, зокрема психологічними, серед котрих рефлексія може розглядається як найважливіша регулятивна складова особистості злочинниць, яка дозволяє їм свідомо вибудовувати свою діяльність. Слушною є думка А. Карпова, який вбачає специфічний характер рефлексії по відношенню до інших видів психічних процесів, наголошує на її особливу, комплексну і синтетичну природу, особливий статус та місце в структурі психічних процесів [2, с. 87].

Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей рефлексії жінок злочинниць, які вчинили корисливі та насильницькі

злочини. Всього в дослідженні приймали участь 287 жінок, у віці 21–49 років, які перебувають у закладі мінімального рівня безпеки, оскільки вважаються вперше засудженими. Перша група (n₁ – 182 особи) складалася жінок, які скоїли корисливі злочини, друга група (n₂ – 105 осіб) включала жінок, які скоїли насильницькі злочини.

За результатами дослідження (методика діагностики рівня розвитку рефлексивності А. Карпова, проєктивний метод – твір, бесіда) виявлено, що існують розбіжності показників рефлексивності між групами (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники рівнів рефлексивності жінок-злочинниць (%)

№	Рівні рефлексивності	Група 1	Група 2		p
1	Високий рівень	24,6	7,8	4,1	0,001
2	Середній рівень	63,2	68,5	0,47	–
3	Низький рівень	12,1	23,7	2,47	0,01

Високорозвинена рефлексивність виявлена у чверті вибірки жінок, які вчинили корисливі злочини проти 7,8 % отриманих у вибірці жінок, що вчинили насильницькі злочини.

Ця група злочинниць є найбільш схильною до ситуативної рефлексії, завдяки котрій жінки здатні забезпечити безпосередній самоконтроль своєї поведінки в актуальній ситуації, здатні співвідносити свої дії з ситуацією і їх координації відповідно до умов, що змінюються. Тож не випадково шахрайства, крадіжки та інші корисливі діяння рідко бувають поодинокими епізодами в злочинній діяльності жінок. Як зауважує А. Карпов, поведінковими проявами і характеристиками цього виду рефлексії є, зокрема, час обмірковування суб'єктом своєї поточної діяльності; то, наскільки часто він вдається до аналізу того, що відбувається; ступінь розгорнення процесів прийняття рішення; схильність до самоаналізу в конкретних життєвих ситуаціях [3, с. 47].

Низький рівень рефлексивності достовірно частіше проявляється у вибірці жінок, що вчинили насильницькі злочини. Вони застрягають на негативних споминах минулого, повертаються до передумов і причин вчиненого злочину, аналізують зміст минулої поведінки, допущені помилки. Втім, жінки, які скоїли вбивства, і тепер не бачать виходу із ситуації тривалого сімейного насильства, яке передувало злочину. Їх рефлексія має дещо ретроспективний характер, оскільки виражається, зокрема, в тому, як часто і доволі довго

вони аналізують і оцінюють події, що відбулися. Чи схильні вони взагалі аналізувати минуле і себе в ньому, адже за вироком суду вони «усвідомили провину та розкаялися у скоєному злочину», а насправді?

Середній рівень розвитку рефлексивності однаково притаманний обом групам досліджуваних злочинниць. Можна вважати, що означений рівень є очікуваним, оскільки вперше засуджені жінки зберегли соціальні та родинні зв'язки, водночас мають орієнтацію на майбутнє після звільнення з колонії та ураховують негативний життєвий досвід.

Рефлексія є складною психічною реальністю, завдяки котрої відбувається осмислення людиною власної поведінки, власних дій, свого життєвого досвіду, саморегуляція тощо. Вперше засуджені жінки-злочинниці мають низький рівень кримінального зараження, тому більшість з них здатні адекватно оцінити себе та свою злочинну діяльність та визначити перспективи власного розвитку. Високорозвинена рефлексивність є характерною для чверті вибірки жінок, які вчинили корисливі злочини, вони частіше схильні, на відміну від жінок, які скоїли насильницькі злочини, до ситуативної рефлексії. Натомість у групі жінок, що вчинили насильницькі злочини, частіше проявляється низький рівень рефлексивності, який може вважатися свідченням їх руйнівної життєвої позиції.

Список бібліографічних посилань

1. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Введение в психологию субъективности : учеб. пособие. Изд. 3-е, доп. М. : Школа-Пресс, 2015. 352 с.
2. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. М. : Ин-т психологии РАН, 2004. 226 с.
3. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. *Психологический журнал*. 2003. № 5. С. 45–57.

Одержано 16.03.2019

Рассмотрены особенности личностной рефлексии женщин-преступниц, совершивших корыстные и насильственные преступления. Высокоразвитая рефлексивность выявлена у четверти выборки женщин, совершивших корыстные преступления, они чаще склонны, в отличие от женщин, совершивших насильственные преступления, к ситуативной рефлексии. В группе женщин, совершивших насильственные преступления, чаще проявляется низкий уровень рефлексивности. Выявлено, что средний уровень развития рефлексивности одинаково выражен у большинства общей выборки преступниц.

Ключевые слова: рефлексивность, женщины-преступницы, ситуативная рефлексия, ретроспективная рефлексия.